

DOI: 10.18427/iri-2017-0113

A magyarországi nagyothallók társadalma¹

Laki Ildikó

Szegedi Tudományegyetem JGYPK

A magyarországi nagyothallók társadalmáról kevés ismeretünk, tudásunk van, melynek egyik magyarázata talán az lehet, hogy e csoport kevésbé látható társadalmunk aktív rendszerében, struktúrájában. Természetesen a kutatók és a szakemberek előtt nem ilyen egyszerű a magyarázat az érintett csoportra vonatkozóan. Megismerésükben egyértelműen elengedhetetlen szerepe van annak, hogy egy társadalom milyen attitűddel rendelkezik a fogyatékosággal élő emberekkel szemben, másfelől a fogyatékosügy miként „kezeli” a csoportot, mennyire érvényesíti az integráció elvét, és az érintettek vállalják-e helyzetüket, fogyatékoságukat, illetve, hogy a különböző aktorok (oktatási intézmények, munkaerő-piaci szereplők stb.) aktív és potenciális csoportnak tekintik-e a nagyothallókat.

Az elmúlt 20-25 évben komoly és eredményes változáson ment keresztül a fogyatékosügy, az egyes csoportok kirekesztése, társadalmi dezintegrációja megszűnt, egyre erőteljesebbé vált az a törekvés, hogy a fogyatékosággal élő embereket a társadalom befogadja. A befogadásban különösen kiemelt szerepe van azoknak az intézményeknek és szervezeteknek, amelyek az érintett csoport segítségét, érdekeinek védelmét szolgálják. Emellett a társadalom és maguk a különböző fogyatékosággal élő személyek ugyanolyan fontos szerepet töltenek be annak a szemléletmódnak az alakulásában, melyet a 21. században már elfogadhatónak tartunk.

Hallássérültek a mai magyar társadalomban

A *WHO 2011-es Disability Report* című angol nyelvű jelentésében az alábbiakat állapítja meg a világban élő nagyothallók (hearing impaired/loss) csoportjával összefüggésben.

- ❖ Megközelítőleg a világon 360 millió ember hallássérült.
- ❖ A hallásvesztésnek egyfelől genetikai, másfelől a születéskor megjelenő bizonyos fertőző betegségek, harmadrészt pedig a krónikus fülgyulladásból eredő okai vannak, illetve a sajátos

¹ A tanulmány a szerző 2016-2017-ben, a Siketek és Nagyothallók Szövetségének megbízásából készített kutatásának elméleti egységét foglalja össze.

gyógyszerek használata, valamint a túlzott zajártalom és az öregedés.

- ❖ A halláscsökkenés elkerülhető lenne a primer prevencióval. Már a születés előtti szűrésekkel, vizsgálatokkal megállapítható lehetne az esetleges hallássérültség állapota.
- ❖ Az emberek hallásvesztés esetén részesülhetnek hallókészülékek, cochleáris implantátumok és más segítő eszközök használatában. Kommunikációjukat, életminőségük emelését segítheti a jelnyelv és más oktatási, illetve szociális támogatás (forrás: <http://www.who.int>).

E nemzetközi adat alapvetően a nagyothallók pillanatnyi élethelyzetét mutatta be a 2011. évi WHO által felmérték alapján. A világban egyre emelkedik a nagyothallók száma, melynek számbavétele nehézkesnek tekinthető. Bár komoly törekvések mutatkoznak arra, hogy a statisztikák pontosabban körvonalazzák a vizsgált populációt és életheirüket.

A fogyatékossgal élő emberekkel összefüggő témakör már a legrégebbi magyar népszámlálásokban is szerepelt: „az 1870 és 1949 közötti népszámlálások mindegyikében megtalálhatóak voltak a „testi és szellemi fogyatékosokra” vonatkozó kérdések. *„Az 1960., 1970., és 1980. évi népszámlálási programokból kimaradtak a fogyatékossgal kapcsolatos kérdések, de a KSH különböző kismintás lakossági adatfelvételeiben, különösen az 1980-as évtizedben már foglalkoztak ezzel a témával”* (Az adatok értékelése, 2001).

Az 1990-es népszámlálás korszakalkotónak tekinthető, mivel ettől az időponttól juthatunk érvényes adatokhoz a fogyatékossgal élő személyek vonatkozásában. Az elmúlt 25 évben tehát három népszámlálás adatain keresztül kerülhetett feldolgozásra a fogyatékossgal élő emberek, köztük a nagyothallók életével összefüggő különböző adatok köre.

Itt mindenféleképpen megemlítendő, hogy a statisztikai adatok nem minden esetben a pontos, leképezett adatokat tartalmazzák, ezért az elméleti vizsgálódáskor elsősorban csak támpontot jelentenek a további elemzésekhez, vizsgálatokhoz. Kit is tekintünk tehát nagyothallónak?

„A hallás a környezetünkből származó hanghullámok érzékelését, továbbítását, feldolgozását, továbbá jelentéssel rendelkező, értelmes hangokká történő integrálását foglalja magában. Ezért veleszületett hiánya, változatos okok miatt bekövetkező romlása vagy elvesztése fiatalabb, s szinte elkerülhetetlen csökkenése idősebb korban elsődlegesen alapvetően kommunikációs képességeket és lehetőségeket aknázza alá, annak összes messzemenő szociális, intellektuális és érzelmi következményeivel együtt” (Kálmán & Könczei, 2002:338-339).

A halláscsökkenés mértéke a beszéd, valamint a különböző minőségű, magasságú stb. hangok meghallásának és elkülönítésének képességével vizsgálható. A halláscsökkenés mértéke a normától való eltérés nagyságában, decibel mértékegységben adható meg.

„A hallás vagy hallásmaradvány minőségét azonban más is meghatározza, így a beszédértés minősége, a hallottak differenciálásának

képessége vagy a zajos környezetben való boldogulás” (Kálmán & Könczei, 2002:339).

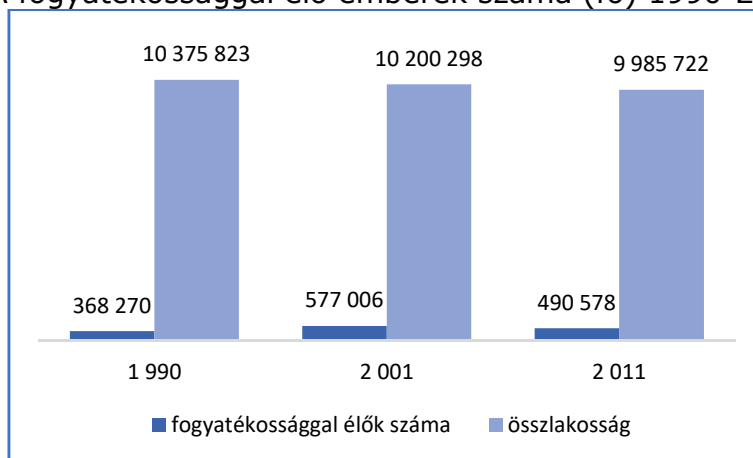
Orvosi értelmezésben nagyothallásnak tekinthető a halláscsökkenés olyan mértékű romlása, amikor már a társalgási beszéd érzékelése a megszokott környezetben nehezített, még a beszélő közelében is. *„Orvosbiológiai megközelítésben nagyothalló az, aki csökkent hallóképességgel rendelkezik, így hallja – segédeszközzel vagy anélkül – megérti a beszédet (hallásküszöb értéke mindkét fülön 60-80 dB között van)” (Abonyi, 2004:192).*

A hallássérülés fokozatait az alábbiak szerint különböztethetjük meg: enyhe nagyothalló az, akinek 25–40 dB közötti, közepes az, aki 40–60 dB közötti halláscsökkenéssel rendelkezik, és súlyos nagyothalló pedig az, aki 60–90 dB közötti halláscsökkenéssel rendelkezik. (Átmeneti sáv a súlyos nagyothallás és a siketség között: 90–110 dB.) Siketségéről 110 dB feletti hallásveszteség esetén beszélhetünk.

A nagyothalló emberek száma az 1990-2011 közötti időszakban

A magyarországi fogyatékossgal élő emberek száma az 1990-es évektől folyamatosan emelkedő tendenciát mutat, bár a 2011. évi adatok esetében a látható számadatban némi csökkenés ugyan látható, melynek oka, hogy a népszámlálás új kategóriát épített be a tartós betegségben szenvedők klaszterével, így a két csoport között némi átrendeződés következtében csökkent a lélekszám a 2011. évi népszámlálás fogyatékossgal élők körére vonatkozó adatokban. Az érintett csoport esetében az 1990-es népszámlálás idején a nagyothallók csoportja az osztársadalom 3,55%-át, a 2001-es népszámláláskor 5,65%-át, a 2011-es népszámlálás időszakában pedig 4,91%-át tette ki.

1. ábra. A fogyatékossgal élő emberek száma (fő) 1990-2011 között

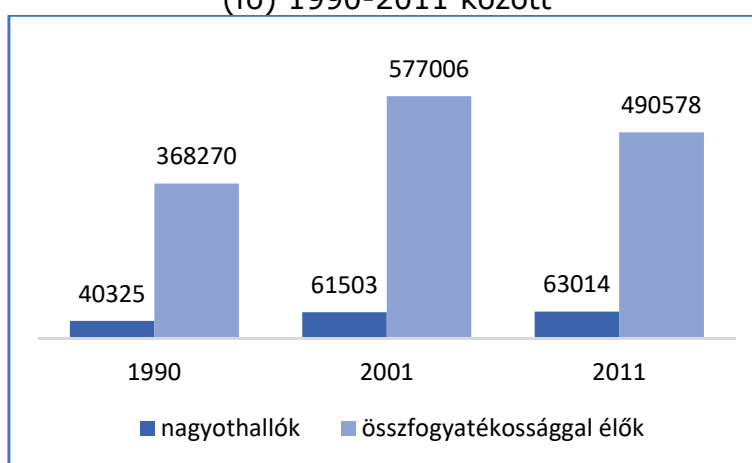

Forrás: 2011. évi népszámlálás 11. kötet Fogyatékossgal élők (2014)

A KSH statisztikai módszere szerint a nagyothallók csoportjába tartozónak tekintjük azokat a személyeket, akik a hallókészüléket használva vagy orvosi rehabilitációval és fejlesztéssel, jelnyelv használata nélkül képes a másokkal történő beszédbeli (hangos) kommunikációra. (KSH, 2016)

A fogyatékossgal élő emberekben belül a nagyothallók csoportja tulajdonképpen jelentős populációt alkot, mely évről évre emelkedik. Ugyanakkor az adatokból arra is következtethetünk, hogy egyre több hallássérült jelenik meg a fiatalok kohorszán belül is, melyre többféle magyarázatot adnak a szakemberek; így az új technikai eszközök aktív és tartós használatát, az állandó környezeti zajt, illetve a különféle fertőzőes betegségek következményeit.

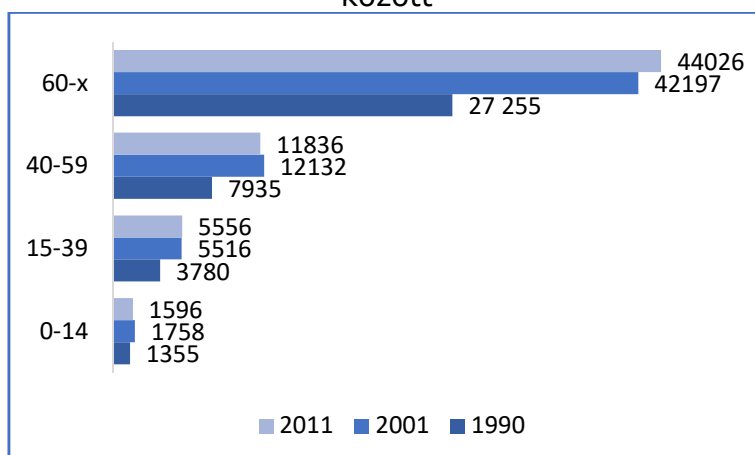
2. ábra. A nagyothallók száma az összfogyatékossgal élők számához képest (fő) 1990-2011 között

Forrás: 2011. évi népszámlálás 11. kötet Fogyatékossgal élők (2014)

Az 1990. évi népszámlálás szerint az összfogyatékossgal élők 10,94%-a nagyothalló, 2001-ben, 10 évvel később 10,65% és 2011-ben a nagyothallók már a csoport 12,84%-t tették ki. Ez azt mutatja, hogy az 1990-es népszámlálásához képest 2%-val emelkedett az érintettek számaránya. A női nagyothallók nagyobb számarányban jelennek meg férfi társaiknál. A korszerinti megoszlásban csak az 1990 és 2001 közötti időszakban látható jelentős emelkedés minden korosztályi szinten, melynek magyarázata talán az egyre tudatosabb felvállalása a hallássérülés tényének.

3. ábra. A nagyothalló emberek korcsoport szerinti megoszlása (fő) 1990-2011 között

Forrás: 2011. évi Népszámlálás 11. kötet Fogyatékossgal élők (2014)

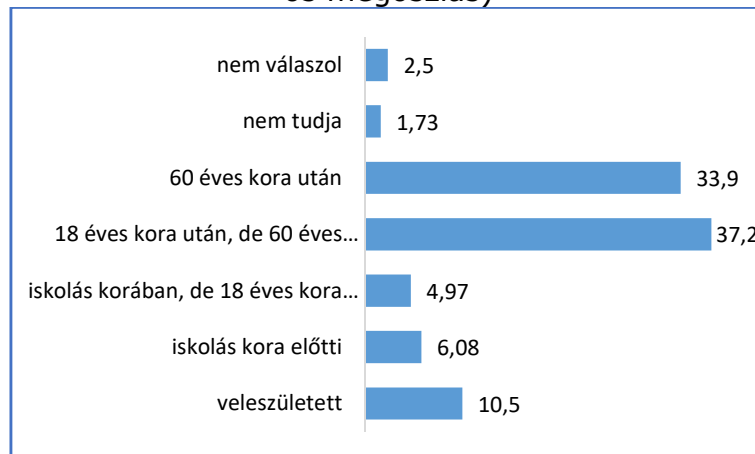
Az érintettek nagyothallásának okai sem hagyhatóak figyelmen kívül a vizsgált téma szempontjából. A nagyothallók hallásvesztése a 2011. évi népszámlálás adatai szerint a leggyakrabban az érintettek 18 éves kora után, de 60 éves kora előtt következett be. Összesen 23 489 fő, azaz az érintettek 32,2%-a került ebbe a kategóriába. Magas számadatot mutat a 60 éves kor után nagyothallóvá válók csoportja; 33,9%-a az érintetteknek 60 éves kora után vált nagyothallóvá. A veleszületett hallássérülés az össznagyothallók csoportjából 10,5%-ot tett ki, itt a 15-39 és 40-59 éves korosztály volt jelentősen érintett (egészségügyi szolgáltatás, egyéb), 6,08% iskolás kora előtt, illetve 4,97% bár már iskolás korában, de 18 éves kora előtt vált nagyothallóvá.

4. ábra. A nagyothallók a fogyatékossg keletkezésének ideje, korcsoport és nemek szerint (fő), 2011

Korcsoport, éves	Veleszületett	Iskolás kora előtt	Iskolás korában, de 18 éves kora előtt	18 éves kora után, de 60 éves kora előtt	60 éves kora után	Nem tudja	Nem kívánt válaszolni	Összesen
-14	982	380	72	-	-	43	77	1 596
15-39	2 467	1 269	790	622	-	118	144	5 556
40-59	2 025	1 099	971	6 961	-	185	277	11 836
60-	1 161	1 085	1 300	15 906	21 381	749	1 080	44 026
összesen	6 635	3 833	3 133	23 489	21 381	1 095	1 578	63 014

Forrás: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_fogyatekossgal_elok_helyzete

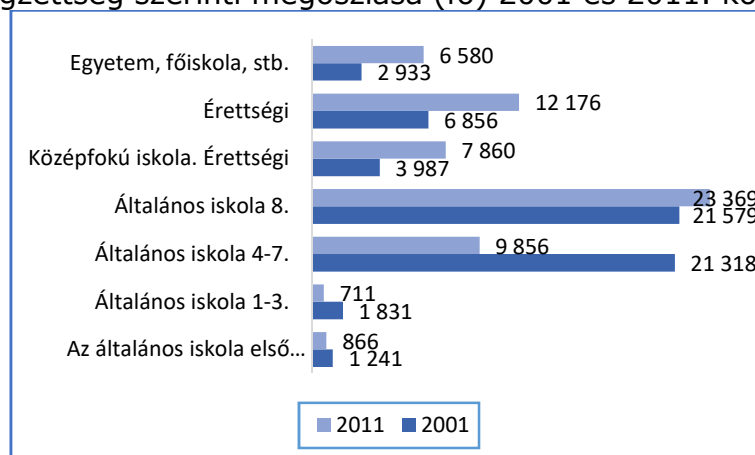
5. ábra. A nagyothallók a fogyatékoság keletkezésének ideje szerint, 2011 (%-os megoszlás)

Forrás: 2011. évi Népszámlálás 11. kötet Fogyatékosággal élők (2014)

A fogyatékosággal élő emberek iskolai végzettsége az 1990-es évektől változást mutat. A 2001 és 2011 közötti időszakban az érettségizettek és a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők száma jelentősen emelkedett, mely azt mutatja, hogy a nagyothallók számára is egyre erőteljesebben nyitottá vált az oktatási intézmények köre. Ez esetben is érvényes az az általános megállapítás, hogy a magasabb iskolai végzettség lehetőséget ad a megfelelő munkahelyre történő belépésre, valamint az integratív életmód aktívabbá válásában (úgy mint a szélesebb társadalmi közösségek megismerése és mindennapi kapcsolatokká válása).

6. ábra. A 15 éves és idősebb nagyothallók legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlása (fő) 2001 és 2011. között

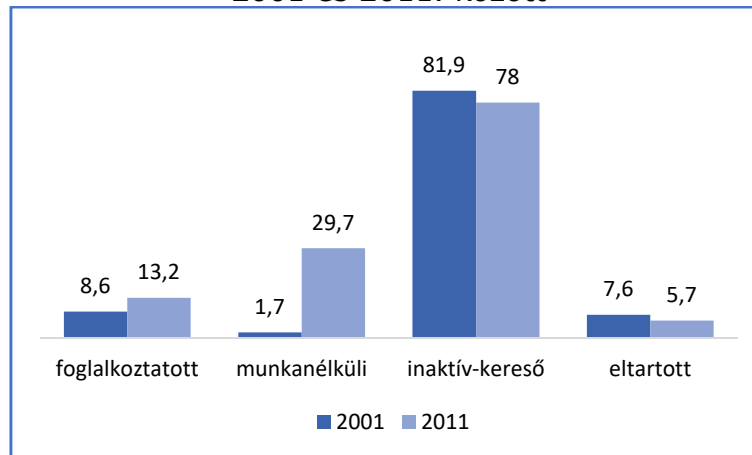

Forrás: 2011. évi Népszámlálás 11. kötet Fogyatékosággal élők (2014)

Ezt a pozitív változást támasztja alá az is, hogy a 2001 és 2011 között közel kétszer többen (1,97) szereztek érettségi nélküli szakiskolai végzettséget, másfélszer (56,3) többen kaptak érettségi bizonyítványt, illetve közel másfélszer (44,5) szereztek főiskolai vagy egyetemi diplomát. Ez tehát azt mutatja, hogy a nagyothallók csoportja egyre magasabb

iskolai végzettséggel rendelkezik, nemcsak az előző időszakok függvényében, de a többi fogyatékossgal élő csoportok között is.

7. ábra. A nagyothallók gazdasági aktivitása szerinti megoszlás (%-os arány) 2001 és 2011. között

Forrás: 2011. évi Népszámlálás 11. kötet Fogyatékossgal élők (2014)

Ugyanakkor a nagyothallók esetében az iskolai végzettség megszerzése nem feltétlenül jelenti a megfelelő munkaerő-piaci pozíció megszerzését is - ahogy ez a társadalom egészében is tapasztalhatjuk. Az érintett csoport foglalkoztatottsága alacsonynak tekinthető, 2001-ben csak az össznagyothallók 8,6%-a volt aktív foglalkoztatott, 2011-ben ez a számadat közel 5%-val emelkedett. Ebben az időszakban kiugróan magas a munkanélküliek száma, a nagyothallók 1/3-a tartozott ebbe a státusba. Hasonlóan alakult az inaktív keresők számaránya is, bár néhány százalékos csökkenés látható, azonban az össznagyothallók vonatkozásában még mindig magasnak tekinthető. A nagyothallók foglalkoztatása az elmúlt 15-20 évben még nagyobb kihívást jelent a társadalom részéről.

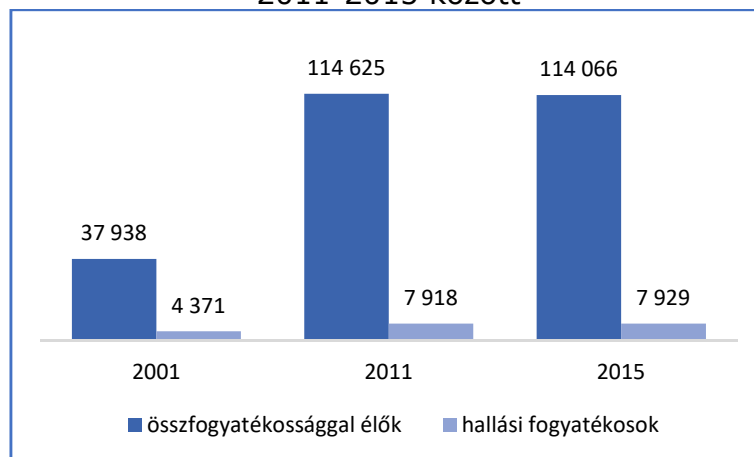
A támogatási rendszer. Hallókészülék forgalmazás – hallókészülék támogatás

A fogyatékossgal élő emberek támogatására vonatkozó igény elbírálása a Magyar Államkincstár hatáskörébe tartozik. A lakóhely szerint illetékes Magyar Államkincstár megyei igazgatósága a benyújtott Kérelem fogyatékossgai támogatás megállapítására nyomtatványt, háziorvos által kiállított beutalót és orvosi dokumentációt megküldi a megyei Kormányhivatal Rehabilitációs Szakigazgatási Szervének (továbbiakban: RSzSz), amely megvizsgálja, hogy az igénylő súlyosan fogyatékosnak minősül-e. Ha a rendelkezésre álló orvosi dokumentáció nem alkalmas a minősítés elvégzésére, a szakértői bizottság a támogatást igénylőt a fogyatékossga jellegének megfelelő szakvizsgálatra utalja be, illetőleg felhívhatja a bizottság előtti személyes megjelenésre is vizsgálat céljából.

A Magyar Államkincstár az RSzSz által kiállított szakhatósági állásfoglalás alapján dönt a jogosultságról és az ellátás összegéről.²

Mindezek mellett ugyanakkor a Magyar Államkincstár adatai azt mutatják, hogy 2001 és 2015 között fogyatékos támogatásban a „hallási fogyatékosok” (ahogy ezt az intézmény nevezi) töredéke részesült csak.

8. ábra. Fogyatékosági támogatásban részesült hallássérültek száma (fő) 2001-2011-2015 között

Magyar Államkincstár adatai, 2016

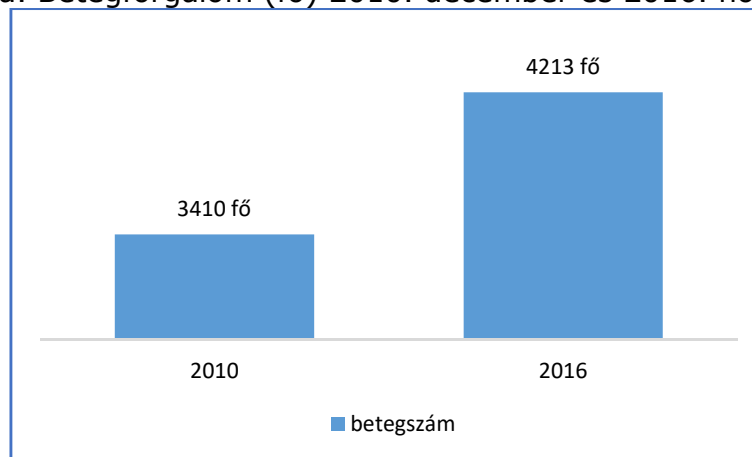
Forrás: 2011. évi népszámlálás 11. kötet Fogyatékosággal élők (2014)

A nagyothallók mindennapi életét meghatározó eszköz a hallókészülék. A társadalmi aktivitást, az integráció megvalósulását és az életminőség javítását segítő készüléket a felhasználó állami hozzájárulással kapja meg. Ennek a támogatásnak az az oka, hogy a készülékek egyre professzionálisabbá, ezzel együtt mind drágábbá válnak. A hallássérült a támogatás akkor vehető igénybe, ha a fül-orr-gégész és az audiológus szakorvos megállapítja a halláscsökkenést. Mindez akkor érvényes, ha a halláscsökkenés oly mértékű, hogy a fül-orr-gégész orvos receptre felírhatja a hallókészüléket. A támogatás jelenlegi mértéke 70%, a használónak csak a készülék árának 30%-át kell kifizetnie. A közgyógyellátás keretein belül a hallókészülék térítésmentesen szerezhető be, az esetleges/szükséges javítás költséget a társadalombiztosító finanszírozza. A hallókészülék forgalmazók elsődleges feladata a hallókészülékre jogosultak megfelelő szintű szakmai segítségnyújtása, halláscsökkenésük nyomon követése, és tartósan az adott halláscentrumhoz való kötődésük megalapozása és kiépítése.

Jelenleg Magyarországon megközelítőleg 200 szaküzlet található (ez kimondottan halláscentrumként funkcionál), valamint 130 olyan szaküzlet, amely egészségügyi intézményen belül működik. Az éves betegforgalom, havi szinten 3500-4000 fő között mozog, azaz évente (42 000-48 000 fő) jelenik meg a hallókészülék ellátásban (2. sz. interjúalany). 2010 decemberének (2011. évi közzététel) és 2016. novemberének adatai az alábbiak szerint alakultak.

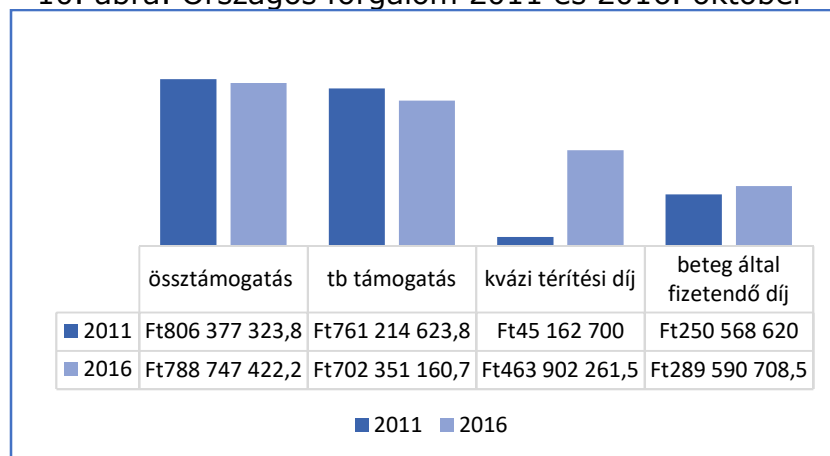
²Forrás: <http://www.kormanyhivatal.hu/download/5/20/d0000/5-10%20ugykor.pdf> [2017.05.05.]

9. ábra. Betegforgalom (fő) 2010. december és 2016. november

Forrás: www.oep.hu

A hallókészülékre fordított összes támogatás az állam oldaláról magas kiadást jelent, melyet alátámasztottak a jelen tanulmány kutatási egysége kérdőíves vizsgálatának eredményei. Amennyiben a nagyothallók esetében vizsgálódunk, úgy elmondható, hogy a készülékre fordított 30% 6 éves időintervallumra elosztva, minimális költséget jelent az érintett számára, ha a készüléket valóban 6 évig és problémamentesen viseli. Az állami szerepvállalás kérdése e területen egyértelműen a megfelelő állami szereplők ható- és hatáskörébe tartozik, azonban a magas költségek csökkentésére való törekvés össztársadalmi szintű kezdeményezéssé kell, hogy váljon. A hallókészülék használók abban az esetben, ha a preventív törekvések aktív életminőségre gyakorolt hatását már a születéskor, illetve az azt követő időszakban megjelenének, egyéni szinten csökkenthetőek lennének a költségek. A megfelelő minőségi hallókészülék használatával ugyanakkor hasonlóan életminőségi javulás érhető el, mely e komplex költségterhet szintén csökkentené. Az országos forgalmi adatok egyértelműen mutatják, hogy évek óta milyen kiadások jelennek meg a hallókészülék használatával összefüggésben.

10. ábra. Országos forgalom 2011 és 2016. október³

Forrás: www.oep.hu

A fenti adatok alapján elmondható, hogy 2011 és 2016 között a hallókészülék és a kiegészítők (ébresztőóra, elem) költségeiben a két időszak vonatkozásában az állami ösztámogatás hasonlóan alakult, ugyanúgy a társadalombiztosítás támogatási keret is, ugyanakkor a kvázi térítési díj és a beteg által fizetendő díj jelentősen (több mint 10-szerese) a 2011. évben kifizetett összegnek. Ennek magyarázata az, hogy a 2009 augusztusa előtt 7 évente kaphattak új készüléket az érintettek, míg 2009 augusztusa után ez az időintervallum 6 évre csökkent. E két időszakból adódó költségtöbblet 2016-ban jelentkezett.

A nyugat-Európai gyakorlatban (mint például a Skandináv országok) az állami finanszírozás elvét a személyre szabott elv megvalósításával teszi személyessé és gazdaságossá. Vagyis azon ellátási rendszerek megnevezésére, melyben az egyéni szükségleteket figyelembe véve alakítják ki a támogatási rendszert anélkül, hogy a fogyatékos személy közvetlen vásárlóként lépne fel a szolgáltatóval szemben. Támogatási listákat használnak az ambuláns orvostechikai eszközök esetén. A betegek akkor kaphatnak térítést a termékekre, ha azok szerepelnek e listákon.

A német és dán modellben kompenzáció és rehabilitáció orientált szolgáltatások segítik a fogyatékossgal élőköt. A 2001-ben megjelent német szociális törvénykönyv a kompenzációorientált szolgáltatások vonatkozásában két változást indukált. E törvénykönyv némileg eltér a német társadalombiztosítási jogban elterjed juttatások elvétől. Elismerik azt a lehetőséget, hogy a biztosítottnak az ellátásokat költség semlegesen személyes büdzséként kifizessék. E személyes költségvetés segítségével

3

OSSZTAM	Adott időszakban kifizetett összes támogatás [TBTAM + KVAZFT] (bruttó Ft)
TBTAM	Adott időszakban kifizetett társadalombiztosítási támogatás (bruttó Ft)
KVAZFT	Adott időszakban a kvázi térítési díj közgyógyellátottaknak (bruttó Ft)
BETEGFT	Adott időszakban a beteg által fizetendő térítéssdíj tömege (bruttó Ft)
MENNYISEG	Adott időszakban eladott mennyiség (db)

az egyének maguk szervezhetik meg, és vevőként a segítséget autonóm módon megválaszthatják (Maschke, 2010:213).

Az orvostechikai eszközökről szóló irányelv szerint minden egyes tagállam kormányának ki kell jelölnie az orvostechikai eszközökért felelős illetékes hatóságot. Az illetékes hatóság a tagállam kormánya nevében eljárva biztosítja, hogy az orvostechikai eszközökről szóló irányelv előírásait átültessék a nemzeti törvényekbe és azokat megfelelően alkalmazzák is. Az orvostechikai eszközök engedélyezettségét (vagyis piacra kerülését) a megfelelőségi nyilatkozat biztosítja. Ezt a nyilatkozatot a gyártó állítja ki, ugyanakkor a különböző osztályokba sorolt termékek esetén a bejelentett szerv által kiállított megfelelőségi tanúsítvánnyal kell igazolni a megfelelést. A bejelentett szerv egy olyan állami- vagy magánszervezet, amely az eszközöknek az európai irányelvnek való megfelelését ellenőrizheti.

Összefoglalás

A nagyothallók társadalma speciális kiscsoport, amelynek egyik legfőbb sajátossága a láthatatlansága. Az adatokból azonban látható, hogy a csoport lélekszáma az elmúlt években emelkedett, ugyanakkor életminőségük is jelentősen javult. A csoport iskolázottsága az 1990-es évektől fokozatosan emelkedik, mely egyértelműen pozitívnak tekinthető. Az iskolai végzettség mellett azonban a foglalkoztatás kevésbé mutat pozitív képet. Ezt egyértelműen megmagyarázzák azok a hazai munkaügyi és egyéb kutatások, amely azt ismertették, hogy a hazai munkavállalók kevésbé kívánják foglalkoztatni a fogyatékossgal élő embereket, annak ellenére, hogy a társadalmi felelősségvállalás jegyét magukon hordozzák. Az is látható, hogy ez az a fogyatékossgai típus, amely a társadalomban igazából nem került a helyére, sem az elfogadás, sem pedig intézményesített szinten. Talán ez is lehet a csoport hányatott szerepének magyarázata. Mindenesetre úgy tűnik a nagyothallók életminőségének javulásával, a társadalom elfogadóképessége fokozatosan erősödik, melynek szerepét a 21.századi társadalmi kihívások még inkább előtérbe kívánják állítani.

Irodalomjegyzék

- Abonyi Nóra (2004). A budapesti hallássérültek társadalmi helyzetéről. *Szociális Munka*, 16 (1), 3-41.
- Az adatok értékelése (2001). Fogyatékos emberek a mai Magyarországon. In Népszámlálás 2001. http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/12/12_2_ert.pdf [2017.05.31.]
- A hallókészülék OEP finanszírozása. <http://www.amplifon.hu/hallokeszulek-ellatas/hallokeszulekek-OEP-finanszirozasa/Pages/default.aspx> [2017.05.31.]
- Kálmán Zsófia, & Könczei György (2002). *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest: Osiris.
- Maschke, Michael (2010). *Fogyatékosággalpolitika az Európai Unióban*. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
2011. évi népszámlálás (2014). 11. *Fogyatékosággal élők*. Budapest: KSH.
2011. évi népszámlálás (2015). 17. *A fogyatékosággal élők helyzete és szociális ellátásuk*. Budapest: KSH.
- http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_fogyatekossaggal_elok_helyzete [2017.05.31.]
- Gyógyászati segédeszköz ellátás. http://www.oep.hu/felso_menu/lakossagnak/ellatas_magyarorszagon/gyogyszer_segedeszkoz_gyogyfuro_tamogatas/gyogyaszati_segedeszkozok [2017.05.31.]